

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА

Београд

411-60/2023

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

дел. бр
33294

датум: 22.12.2023.

НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗАМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ
МОНИТОРИНГ УСТАНОВА У КОЈИМА СЕ НАЛАЗЕ ЛИЦА ЛИШЕНА СЛОБОДЕ
МОНИТОРИНГ ЗАВОДА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Извештај о посети
Казнено-поправном заводу у Нишу

Београд, децембар 2023. године

МАНДАТ НАЦИОНАЛНОГ МЕХАНИЗМА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

Законом о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹ прописано је да Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ) обавља посете установама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе, у циљу одвраћања државних органа и службених лица од било каквог облика мучења или било ког другог облика злостављања, као и ради усмеравања државних органа ка стварању смештајних и осталих животних услова у установама у којима се смештају лица лишена слободе у складу са важећим прописима и стандардима.

НПМ има право: на несметан, ненајављен и свакодобан приступ свим установама и свим просторијама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе; да насамо разговара са тим лицима и са службеним лицима, која су обавезна да сарађују тим поводом, као и са свим осталим лицима која могу имати информације значајне за поступање према лицима лишеним слободе; на приступ свој документацији која се односи на та лица; да надлежним органима даје препоруке у циљу побољшања начина поступања према лицима лишеним слободе и унапређења услова у којима се она задржавају или затварају. По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

У члану 2а Закона одређено је да Заштитник грађана обавља послове НПМ и да у обављању тих послова сарађује са омбудсманима аутономних покрајина и удружењима чијим је статутом предвиђени циљ удруживања унапређење и заштита људских права и слобода, у складу са законом.

У институцији Заштитника грађана формирана је посебна организациона јединица Одељење националног механизма за превенцију тортуре, која обавља стручне послове НПМ.

Заштитник грађана и Покрајински омбудсман АП Војводине су потписали Меморандум о сарадњи у обављању послова НПМ,² којим је предвиђено је да ће Покрајински омбудсман активно учествовати у посетама мониторинг тима НПМ установама у којима су смештена лица лишена слободе, а које се налазе на територији АП Војводине.

На основу спроведеног јавног позива³, Заштитник грађана је изабрао удружења са којима ће остваривати сарадњу у обављању послова НПМ и то: Комитет правника за људска права, Виктимолошко друштво Србије, Центар за интеграцију младих, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Одбор за људска права Ваљево и КликАктив – Центар за развој социјалних политика.

По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

¹ "Сл. лист СЦГ – Међ. уговори", бр. 16/05 и 2/06 и "Сл. гласник РС – Међ. уговори", бр. 7/11.

² Потписан 12. децембра 2011. год.

³ Објављен у „Службеном гласнику РС“, бр. 82/22.

1. УВОД

1.1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ПОСЕТИ

УСТАНОВА	Казнено-поправни завод у Нишу (КПЗ Ниш)
ВРЕМЕ ПОСЕТЕ	6. новембар и 5. децембар 2023. године
ОСНОВ ПОСЕТЕ	Послови НПМ, у складу са чланом 2а Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
ЦИЉ ПОСЕТЕ	Провера постојања појаве тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
ВРСТА ПОСЕТЕ	Тематска
НАЈАВА ПОСЕТЕ	Ненајављена посета
ПОСЕТУ ОБАВИО	Заштитник грађана
САСТАВ ТИМА	Вођа тима: др Наташа Тањевић, заменица заштитника грађана и руководитељка НПМ Чланови тима: Маја Јовић, Одељење Националног механизма за превенцију тортуре Ивана Босиљчић, Стручна служба Заштитника грађана др Снежана Павлекић, лекар специјалиста судске медицине

1.2. САРАДЊА СЛУЖБЕНИХ ЛИЦА СА ТИМОМ НПМ

Управа Завода и сва службена лица су остварила сарадњу са тимом НПМ, омогућивши му да оствари свој мандат. НПМ су пружене све тражене информације, омогућен приступ просторијама, преглед, увид и фотокопирање тражене документације, као и несметан и ненадзиран разговор са лицима лишеним слободе по избору чланова тима НПМ. **Професионално поступање руководства и службеника завода током посете НПМ представља пример добре праксе у поступању, у складу са законом предвиђеном обавезом сарадње органа са НПМ.**

1.3. ТОК ПОСЕТЕ

НПМ је посету Заводу обавио у складу са претходно утврђеном методологијом која је развијена ради остваривања циља посете, односно провере постојања појаве тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака као и услова који погодују настанку било ког облика злостављања. Методологијом је предвиђено да НПМ разговара са лицима лишеним слободе која су у већем ризику од лошег поступања – лица која се налазе у затвореном одељењу завода и на извршењу дисциплинских и посебних мера за одржавање реда и безбедности у заводу, да оствари увид у евиденције и другу документацију о притужбама чији је предмет тортура или друго лоше поступање, примени мера принуде, повредама лица лишених слободе и другим

ванредним догађајима, као и да обави појединачне разговоре са лицима која су учествовала у догађајима који носе ризик од злостављања. Посета је обављена у неколико фаза:

Фаза I: Разговор са руководством

Посета је започета разговором са управником Завода. Вођа тима је указао на мандат НПМ, представио чланове тима за посету и опште циљеве који се желе постићи, принципе поступања и план посете Заводу.

Фаза II: Увид у документацију

У оквиру ове фазе посета је обухватила разговоре са службеницима из различитих заводских служби и увид у документацију која се односи на примену мера за одржавање реда и безбедности у заводу, ванредне догађаје и повреде лица лишених слободе. Посебну пажњу НПМ је посветио начину обављања лекарског прегледа након примена мера принуде.

Фаза III: Индивидуални разговори са лицима лишеним слободе

Тим НПМ је потом обавио индивидуалне разговоре са појединим лицима лишеним слободе. У овој фази, разговори су обављени са оним лицима за које су чланови тима на основу увида у документацију, која је обављена у Фази II, оценили да је ради прикупљања свих релевантних информација потребно обавити разговоре са њима, као и са лицима која се налазе у Одељењу појачаног надзора и затвореном одељењу.

Фаза IV: Завршни разговор са руководством

Посета Заводу окончана је разговором тима НПМ са руководством Завода. Тим је указао на основне утиске о посети, пре свега о поштовању права лица лишених слободе и другим најважнијим налазима из посете.

Посета 5. децембра 2023. године је обављена ради прикупљања додатних података и документације од значаја за предмет Извештаја.

2. УТВРЂЕНО СТАЊЕ И ПРЕПОРУКЕ

2.1. СТАЊЕ НА ДАН ПОСЕТЕ

На дан посете у КПЗ Ниш се налазило укупно 1.750 лица лишених слободе. У дану посете није било лица лишених слободе који су одбијали храну, воду или лечење. Такође, није било ни лица према којима се примењују мере принуде везивање кожным каишевима ни лица према којима се примењују посебне мере смештаја у посебно осигурану просторију. Није било ни лица у усамљењу нити на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу. У смештају под појачаним надзором било је 15 лица.

На дан посете 5.12.2023. године у заводу се укупно налазило 1.737 лица лишених слободе. Од тога броја 1.569 се налазило на издржавању казне затвора.

2.2. ТРЕТМАН У ЗАТВОРЕНОМ ОДЕЉЕЊУ

Од укупног броја лица која се налазе на издржавању казне затвора, највећи број њих (1.255) налази се у затвореном делу завода. С тим у вези, НПМ скреће пажњу на то да је у својим појединачним и годишњим извештајима више пута указивао на то да је преоптерећеност смештајних капацитета у заводима најизраженија у затвореним одељењима завода, да механизам напредовања у третману по постојећим

критеријумима подразумева отежан прелазак осуђених у повољније васпитне групе, тако да се многи осуђеници отпуштају са издржавања казне из исте васпитне групе у коју су били разврстани одмах по пријему у завод. Такође, указивано је на то да осуђеним лицима која су распоређена у затворена одељења треба омогућити довољно расположивих и сврсисходних активности, као и боравак током дана у заједничким просторијама са осталим осуђеницима.

Од укупног броја осуђених лица која су се на дан посете налазила у затвореном делу завода, 425 осуђеника је радно ангажовано.

Осим могућности боравака на свежем ваздуху у трајању од два часа дневно, у заводу се организује већи број секција и сврсисходних активности за осуђена лица која се налазе у затвореном делу завода, попут ликовне, литерарне, драмске и шаховске секције. Такође, у току 2023. године у затвореном делу завода организована су два турнира у малом фудбалу и два турнира у баскету и брзом шутирању тројки. Од почетка 2023. године одржана су и три турнира у шаху. **Иако су све наведене активности веома значајне и представљају пример добре праксе, приметно је да је у поменуте секције укључен мањи број лица. Стога НПМ охрабрује руководство и запослене у Служби за третман да наставе са оваквим поступањем и обезбеде што шири спектар третманских облика рада са осуђеницима и сврсисходних активности, те да проактивним приступом мотивишу што већи број осуђеника да се укључе у исте.**

Питање организовања и коришћења слободног времена у установама за извршење кривичних санкција је значајан фактор преваспитања. Пуно је разлога због којих је испуњавање слободног времена адекватним садржајима од велике важности. Основни произлази из чињеница да оно доприноси остваривању процеса ресоцијализације, пре свега да омогућава развијање способности и позитивних навика код затвореника, смањује њихове тензије и фрустрације и освежава њихов живот унутар затворских зидина. Испуњавање слободног времена адекватним садржајем доприноси и смањењу нереда, агресивности, нездраве атмосфере и одржавању дисциплине у заводу.

НПМ је уочио да се у Заводу спроводе специјализовани групни програми за осуђене. У питању су: општи когнитивно-бихејвиорални програм, програм за починиоце насилних кривичних дела, програм за починиоце насиља у породици, специјализовани програм за групни рад са зависницима од алкохола и специјализовани групни програм за рад са зависницима од психоактивних супстанци. Од почетка године број осуђених који су завршили ове програме је 114, а на дан посете НПМ у току је био специјализовани програм за третман зависника од психоактивних супстанци који се спроводи у две групе са укупно 27 полазника и општи когнитивно-бихејвиорални програм у који је укључено 15 полазника. У спровођење наведених специјализованих програма укључени су сви реализатори третмана којих у заводу има 17.

Третмански рад обухвата и индивидуалне разговоре усмерене на остваривање индивидуалних циљева који су осуђеном постављени у оквиру програма поступања. Осим у Другом павиљону за који је задужен један службеник третмана, у осталим павиљонима ангажована су по три службеника третмана, те **НПМ указује на потребу да се и у Другом павиљону обезбеди присуство већег броја службеника третмана како би се омогућило несметано обављање индивидуалних разговора са осуђеницима и спровођење свих осталих метода које су неопходне за успешну ресоцијализацију осуђених лица.**

НПМ је посетио и Одељење појачаног надзора, односно просторије које се користе за смештај лица под посебном мером – *смештај под појачан надзор* и обавио ненадзиране разговоре са свим осуђеним лицима која су се на дан посете налазила у овом одељењу.

Том приликом уочено је да је смештају под појачани надзор најчешће претходило учествовање у тучи. Сва лица добила су образложену одлуку о смештају под појачан надзор на коју су могла уложити жалбу.

Лица која се налазе у овом одељењу су смештена у подрумским просторијама Другог павиљона, у спаваоницама у којима се налазе кревети на спрат, сто и столице. У спаваоницама борави од два до четири лица. Туширање им је омогућено три пута недељно у заједничком купатилу. Све просторије - спаваонице имају мокре чворове са чучавцем који су делимичном зиданом преградом одвојени од остатка просторије, без врата или паравана, што не обезбеђује довољну заштиту приватности лица приликом обављања физиолошких потреба. С тим у вези, **НПМ указује да просторије у заводу морају имати примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђење приватности.**⁴

НПМ на овом месту подсећа на то да је током посете Другом павиљону 2015. године, утврдио да су просторије у подруму Другог павиљона неусловне и упутио препоруку да се исте не користе за смештај лица лишених слободе⁵.

Током ове посете НПМ је уочио да је Завод у недостатку смештајних капацитета, у међувремену извршио санацију ових просторија, како би се исте ставиле у функцију за смештај осуђених лица којима је изречена мера појачаног надзора. Зидови су кречени, подови премазани специјалним бојама, односно стављене су плочице на под, али и поред тога у просторијама се осећа влага, ваздух је устајао, те се исте не могу сматрати условним. Ово је посебно приметно у спаваоницама у којима се суши веш. Такође, сва осуђена лица која бораве у овим просторијама жалила су се тиму НПМ на недостатак ваздуха и услове у којима бораве. Кроз постојеће прозоре доток природног светла и свежег ваздуха је слаб и недовољан. Санитарни део у спаваоницама је у веома лошем стању. Приметна је и појава инсеката и стеница. Све спаваонице имају дугме за позивање страже које је у функцији и видео надзор који, према службеним наводима, није у функцији.

Иако је извршеним радовима донекле побољшан изглед ових просторија, НПМ сматра да оне и даље не испуњавају услове утврђене важећим прописима и стандардима и да се не могу користити за смештај лица лишених слободе у дужем трајању.

НПМ има разумевања за чињеницу да су смештајни капацитету у Заводу преоптерећени, али напомиње да услови смештаја, а нарочито просторије за спавање, морају поштовати људско достојанство, приватност и испуњавати захтеве за одржавање здравља и хигијене.

1.

УТВРЂЕНО

Просторије за смештај осуђених у сутерену II павиљона у КПЗ Ниш, упркос извршеном реновирању, су и даље неусловне и не испуњавају услове утврђене важећим прописима и стандардима.

РАЗЛОЗИ

*Осуђени има право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама.*⁶

⁴ Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, члан 16, став 6.

⁵ Извештај о посети КПЗ Ниш (II павиљон), дел. бр. 18482 од 13.05.2015. године

⁶ЗИКС, члан 77. став 1, исто Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, члан 15

Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене, како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид, те да спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора; просторије морају имати примерене санитарне уређаје и средства за личну хигијену.⁷

Услови смештаја, а нарочито просторије за спавање, морају поштовати људско достојанство, приватност и испуњавати захтеве за одржавање здравља и хигијене, при томе водећи рачуна о климатским условима, површини пода, запремнини ваздуха, осветљењу, грејању и вентилацији.⁸

Просторије у којима осуђени у заводу живе и раде су чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид. Спаваоница је толико пространа да сваком осуђеном припада најмање осам метара кубних простора и четири квадратна метра. Просторије у заводу имају примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђење приватности.⁹

ПРЕПОРУКА

Просторије сутерена II Павиљона неће се користити за смештај лица лишених слободе у дужем трајању, а у међувремену ће се предузети активности како би услови живота у њима били у складу са важећим прописима и стандардима.

Мера појачаног надзора се спроводи као вид изопштавања, односно своди се искључиво на склањање лица којима је мера изречена из редовног режима - на затварање/закључавање у просторије – спаваонице. Наиме, осуђена лица којима је изречена мера смештај под појачани надзор већи део дана проводе закључани у својим спаваоницама, односно на располагању имају само шетњу у трајању од два часа, током које могу упражњавати и физичке активности. Нису укључени у било какав облик радног ангажовања, у секције које се организују у заводу, нити у специјализоване групне програме третманског рада. Према наводима осуђених лица, васпитачи их ретко обилазе, а лекар једном недељно. Имају могућност обављања телефонских разговора, као и посете, укључујући и посету у посебној просторији. Време проводе тако што гледају телевизор, играју друштвене игре или читају књиге. Оно што забрињава је чињеница да се поједина лица у овом одељењу налазе у дужем временском периоду (примера ради, годину и више дана).

НПМ сматра да мера појачаног надзора треба да обухвати и појачане третманске активности васпитача, како групне, тако и појединачне. С тим у вези, НПМ на овом месту скреће пажњу на то да је ЦПТ у извештају након посете Републици Србији 2021. године препоручио да српске власти развију сврсисходан режим за затворенике који су стављени под меру појачаног надзора у циљу промовисања њихове реинтеграције у редован режим. Према ставу ЦПТ, свака јединица у којој се таква мера извршава требало би да има стални мултидисциплинарни тим састављен од педагога, психолога и социјалних радника. Тим би требало да развије детаљније индивидуалне планове за сваког затвореника и да повећа директну интеракцију са њима кроз мотивационе разговоре¹⁰.

⁷ЗИКС, члан 79. став 1 и став 2

⁸Препорука Комитета министара држава чланица Савета Европе (Рец 2006; 2), у вези са европским затворским правилима.

⁹Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора, члан 16.

¹⁰ Извештај ЦПТ о посети Републици Србији, СРТ/Inf (2022) 03.

2.

УТВРЂЕНО

У КПЗ Ниш не постоји програм третманских и сврсисходних активности за осуђене према којима се примењује посебна мера смештај под појачани надзор.

РАЗЛОЗИ

Дисциплина и ред одржавају се уз ограничења која се примењују само у оној мери која је неопходна за обезбеђивање сигурног надзора, безбедног функционисања завода и добро организованог заједничког живота.¹¹

Затвореници који представљају велику опасност по безбедност, требало би да у оквиру својих просторија имају релативно лаган режим, као компензацију за строге услове заточеништва. Конкретно, треба да имају могућност да срећу друге затворенике у свом одељењу и да имају могућност избора активности. Требало би предузети посебне мере да се успостави добра интерна атмосфера у одељењима високе безбедности. Циљ је да се развију позитивни односи између особља и затвореника. То је у интересу не само хуманог третмана становника овог одељења, већ и очувања ефикасне контроле и безбедности, као и безбедности особља.

Постојање задовољавајућег програма активности такође је веома важно, чак важније у оваквом одељењу него обичном. То може умногоме да допринесе да се неутралишу штетне последице на личност затвореника услед живота у затвореном одељењу. Активности би требало да буду што различитије (едукација, спорт, активности по вокацији итд.). Кад су у питању, нарочито, радне активности, јасно је да разлози безбедности могу да искључе многе облике рада који су уобичајени у нормалним одељењима. Ипак, то не значи да се затвореницима омогућују само нестимулативне активности.¹²

Комитет препоручује да српске власти повећају своје напоре у развијању сврсисходног режима за затворенике који су стављени под меру појачаног надзора, која обухвата широк спектар активности. Затвореницима треба омогућити да се друже са другим затвореницима, а претерана ограничења не треба наметнути уколико нису оправдана безбедносним профилем.¹³

Током смештаја под појачан надзор осуђени учествује у свим активностима утврђеним програмом поступања организованим у оквиру објекта у коме се извршава смештај под појачан надзор.

Осуђени који је смештен под појачан надзор ужива сва права и има све обавезе које су утврђене Законом.¹⁴

ПРЕПОРУКА

КПЗ Ниш ће у оквиру објекта у коме се извршава смештај под појачан надзор организовати програм третманских и сврсисходних активности и осуђена лица према којима се примењује та посебна мера укључити у активности предвиђене програмом поступања.

¹¹ Менделина правила, прав. 36

¹² Стандарди ЦПТ: Нови стандарди у погледу издржавања казне затвора, пар. 32.

¹³ ЦПТ: Посета Србија 2015, пар. 123.

¹⁴ Правилник о мерама за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење кривичних санкција, чл. 37. ст. 6. и 7.

2.3. ВАНРЕДНИ ДОГАЂАЈИ

Од почетка 2023. године, у Заводу је евидентирано 828 ванредних догађаја. Ванредни догађаји се уписују у јединствену евиденцију – Књигу евиденције извештаја о ванредним догађајима. У ову књигу се уписују сви догађаји о којима КПЗ обавештава Оперативни центар Управе за извршење кривичних санкција, што укључује и обуке запослених, организоване турнире у шаху и другим спортовима за осуђене, посете притвореницима од стране конзуларног радника амбасаде земље чији су држављани, као и обавештења о проналаску недозвољених предмета приликом претреса, започињању и престанку штрајка глађу, о алкотестирању и тестирању на психоактивне супстанце, удаљењу из круга завода, самоповређивању лица, међусобним тучама осуђених и друго.

Међутим, НПМ скреће пажњу на чињеницу да се изузетно велики број ванредних догађаја односи на сукобе – туче између лица лишених слободе, којих је од почетка године до дана посете било 122 и у којима је учествовало чак 297 лица. У овим сукобима 137 лица је лакше повређено, док је троје теже повређено (радило се о преломима вилице и зуба).¹⁵

Документација у коју је тим НПМ извршио увид уредно се води и садржи извештаје о ванредном догађају, обавештења Оперативном центру Управе за извршење кривичних санкција, који се достављају ажурно – истог или следећег дана, писане изјаве лица лишених слободе – учесника догађаја и сведока, службене белешке командира и друго. Предметни догађаји су у извештајима и службеним белешкама детаљно описани. Уколико је природа догађаја захтевала обављање лекарског прегледа лица, у документацији су затечени и лекарски извештаји о обављеним прегледима. Ванредни догађаји за које је то могуће документују се и снимцима видео надзора, који се изолују без одлагања.

О ванредним догађајима у којима су учествовали притвореници, поред Оперативног центра Управе за извршење кривичних санкција, обавештава се и поступајући суд, као и полиција, која даље о томе обавештава надлежно тужилаштво.

Имајући у виду велики број ванредних догађаја у заводу, од којих забрињавајуће велики број чине туче међу осуђеницима, НПМ скреће пажњу на то да налази из посете Европског комитета за спречавање мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (ЦПТ) Републици Србији 2021. године¹⁶ показују да су насиље и застрашивање међу затвореницима и даље широко распрострањени у српским затворима. Према становишту ЦПТ, такво насиље има неколико узрока, као што су лош режим, смештај у спаваоницама, пренатрпаност у неким деловима установа, трговина психоактивним супстанцама, дугови затвореника и недостатак особља.

Имајући у виду наведено, ЦПТ је у овом извештају напоменуо да решавање феномена насиља међу затвореницима захтева вишестрани приступ који ће укључивати појачано праћење понашања затвореника (укључујући идентификацију потенцијалних починилаца и жртава), с посебним нагласком на ситуацију у ћелијама увече/ноћу (на пример, чешћим и ванредним посетама особља), правилним извештавањем о сумњивим и потврђеним случајевима застрашивања/насиља међу затвореницима,

¹⁵ У погледу одговорности државе за штету која је учињена оштећеном од стране других затвореника за време и у условима издржавања казне видети сентенцу из пресуде Врховног касационог суда Рев 661/2016 од 19.1.2017. године, утврђену на седници Грађанског одељења 27.6.2017. године; доступно на: https://www.vrh.sud.rs/sites/default/files/attachments/Objektivna%20odgovornost%20drzave...%20-%20Rev%20661-16_0_0.pdf

¹⁶ Извештај ЦПТ о посети Републици Србији, CPT/Inf (2022) 03

темељном истрагом свих инцидената и, по потреби, усвајањем одговарајућих санкција или других мера, као и развој ефикасних интервенција за смањење насиља. Руководство и особље треба да посвете већу пажњу процени ризика и потреба, класификацији и распореду појединачних затвореника како би се осигурало да затвореници не буду изложени другим затвореницима који могу да их повредe. Затворску управу треба упозорити на уклањање ефеката које питања попут илегалне трговине психоактивним супстанцама и нагомиланих дугова међу затвореницима подстичу ниво насиља и застрашивања међу њима. Решавање феномена насиља и застрашивања међу затвореницима захтева да затворско особље буде на опрезу на знакове проблема и да буде решено и одговарајуће обучено да интервенише када је то потребно. Постојање позитивних односа између особља и затвореника, заснованих на појмовима динамичке сигурности и бриге, одлучујући је фактор у овом контексту; ово ће у великој мери зависити од особља које поседује одговарајуће вештине међуљудске комуникације. Такође је очигледно да би ефикасна стратегија за борбу против насиља међу затвореницима требало да тежи да обезбеди да затворско особље буде у позицији да на одговарајући начин врши своја овлашћења. И почетни и текући програми обуке за особље свих нивоа морају решавати питање управљања насиљем међу затвореницима.

НПМ указује да је ЦПТ у овом извештају поновио своју препоруку да српске власти разраде ефикасну националну стратегију за борбу против насиља и застрашивања међу затвореницима, узимајући у обзир горе наведени приступ.

С тим у вези, НПМ напомиње да је од изузетне важности да се изврши анализа узрока који доводе до оволиког броја насиља међу осуђеницима и да се појачана пажња усмери на предузимање активности у циљу спречавања ове појаве.

НПМ би желео да од руководства завода добије детаљније информације о наведеном.

НПМ је током посете уочио и да постоји недовољна покривеност Завода видео надзором. Тако је, на пример, једна камера постављена у улазном ходнику подрума у објекту Другог павиљона у којем се налазе просторије у којима се извршава дисциплинска мера упућивања у самицу и мера издвајања и она је у функцији, али узани дугачки ходник који одатле води до Одељења појачаног надзора као ни ходник испред спаваоница у том делу није под видео надзором. Поред тога капацитет опреме не омогућава чување снимљеног материјала дуже од 10 дана.

ЦПТ је неколико пута указивао надлежним органима на потребу за бољом покривеношћу завода за извршење кривичних санкција видео надзором.¹⁷

НПМ указује Управи за извршење кривичних санкција на наведено и изражава очекивање да ће се предузети активности у циљу боље покривености објеката у Заводу системом видео надзора и чувања снимљеног материјала у трајању не краћем од 30 дана.

2.4. МЕРЕ ПРИНУДЕ

Од почетка 2023. године до дана посете НПМ евидентирано је укупно 204 употребе мера принуде. Иако је најчешћа примењивана мера принуде издвајање, евидентирано је и 36 мера принуде употреба физичке снаге и 12 употреба гумене палице. Имајући у виду

¹⁷ Извештај за Владу Републике Србије о посети ЦПТ 2011. године, ЦПТ/Инф (2012) 17, пар. 37; Извештај за Владу Републике Србије о посети ЦПТ 2015. године, пар. 131.

број међуосуђеничког насиља, односно учествовања у тучи, поменуте мере принуде су примењиване у складу са законом прописаним циљем и за њихову примену је постојао законом прописани основ. Уједно, исте су документоване од стране Службе за обезбеђење, а лица према којима су примењиване су вођена на лекарски преглед након употреба мера принуде. Запослени у Служби за обезбеђење уредно воде Књигу евиденција употребе мера принуде у којој се бележи име, презиме и матични број лица према коме су примењене мере (једна или више), затим ко је применио мере принуде, датум, време и врсту примењених мера принуде, ко је обавештен, као и евентуалне примедбе.

Након примена мера принуде, припадници Службе за обезбеђење који су применили неку од мера принуде сачињавају службене белешке, као и извештај о употреби мера принуде који достављају начелнику Службе за обезбеђење. Такође, надзорник одређеног павиљона, начелнику Службе за обезбеђење доставља и мишљење о правилности употребе мера принуде на основу службених белешки командира, изјава осуђених лица, медицинске документације о лекарским прегледима обављеним у вези примена тих мера, као и на основу снимака видео надзора. Наведени извештаји Службе за обезбеђење се заједно са медицинском документацијом и извештајима о обављеним лекарским прегледима достављају управнику. Уколико је мера принуде примењена према притвореном лицу, обавештава се и поступајући судија.

Увидом у поједине предмете који су сачињени у вези са применом мера принуде уочено је да садрже податке о следу догађаја, о упозорењима и наредбама које су службена лица упутила лицима лишеним слободе који су актери ванредног догађаја, о томе у чему се састојао активан или пасиван отпор лица, као и да садрже податке о начину на који је нека мера принуде примењена и када се са истом престало. Тако, на пример, у извештајима је наведено по којим деловима тела и са колико удараца је употребљена гумена палица.

Видео снимци ванредног догађаја у којем су примењене мере принуде се изолују и чувају. Међутим, НПМ је након пријема информације о томе да су према три лица која су учествовала у једном ванредном догађају примењене мере принуде на начин да су их командири након што је завршен догађај, односно прекинута туча ударили службеним палицама док нису пружали отпор, извршио увид у изоловани видео запис предметног ванредног догађаја. Увидом у исти уочено је да су командири спречили даљи сукоб међу осуђеницима али се на доступном изолованом видео запису не види примена гумене палице, односно конкретан догађај на који су лица указала. Уочено је и да на изолованом видео запису недостаје мало мање од једног минута видео материјала, за шта је НПМ добио објашњење да је то до квалитета опреме и да запослени у заводу немају могућност да утичу на садржину снимљеног материјала, нити да исти накнадно мењају.

Даље, увидом у здравствене картоне осуђених лица, који су навели да су ударани службеним палицама иако нису пружали активан отпор, уочено је да на њима нису евидентирани повреде које су могле настати на начин на који су лица описала. Без обзира на наведено, **НПМ скреће пажњу на то да правилно документовање и чување видео записа може значајно допринети превенцији кршења права лица лишених слободе, ефикаснијој контроли примене средстава принуде и отклањању сумњи у законит рад службеника обезбеђења, као и утврђивању свих релевантних околности догађаја који су претходили њиховој примени ради спровођења одговарајућих поступака против лица лишених слободе који су учествовали у догађају.**

НПМ на овом месту указује на то да је Управа за извршење кривичних санкција у свом акту бр. 021-01-22/2023-05 од 20.09.2023. године обавестила овај орган о томе да су током 2022. године у складу са мерама прописаним Стратегијом развоја система извршења кривичних санкција за период од 2022. до 2027. године спроведене обуке за начелнике службе за третман и службе за обезбеђење које се односе на превенцију тортуре и насиља у заводима, као и да су израђене *Смернице о поступању запослених у случају навода о злостављању*. Такође је наведено и да се спроводе обуке запослених на тему превенције насиља у заводима које обухватају основе динамичке безбедности, потребан третмански рад, улогу здравствене службе и обавезно поступање запослених у заводу у случајевима евентуалног насиља.

НПМ похваљује све наведене активности Управе за извршење кривичних санкција, али напомиње да је број ванредних догађаја, посебно међуосуђеничког насиља и самоповређивања у овом заводу, као и употреба мера принуде забрињавајуће велики, те још једном наглашава потребу да се појачана пажња усмери на предузимање активности у циљу спречавања наведеног.

С тим у вези, НПМ сматра да би у циљу превенције насиља међу затвореницима и употреба мера принуде, требало предузети активности у правцу смањења преоптерећености смештајних капацитета, повећања броја заводског особља, пре свега припадника Службе за обезбеђење и Службе за третман, које ће бити адекватно обучено, али и стварања услова за обезбеђивање широког распона сврсисходних активности, радног ангажовања осуђених лица, посебно у затвореном одељењу завода и сл. Ово посебно имајући у виду да се највећи број ванредних догађаја дешава у затвореним одељењима у којима је преоптерећеност смештајних капацитета најизраженија и у којима не постоји развијен програм активности за осуђена лица.

2.5. ПОВРЕДЕ

Сви прегледи који се обављају у вези са применом мера принуде се уписују у посебну књигу - Протокол евидентирања мера принуде, који садржи следеће рубрике: редни број, датум и време, име и презиме, матични број, опис мере принуде и евентуалне повреде, медицинска дијагноза, потпис и факсимил лекара.

Ова књига се води од 16.01.2017. године, а од почетка 2023. године до дана посете НПМ, забележено је укупно 129 прегледа.

Извештаји лекара о прегледима које је обавио у вези са применом мера принуде се сачињавају на стандардизованим обрасцима који садрже наводе лица лишеног слободе о начину настанка повреда, детаљан опис уочених повреда као и њихов шематски приказ, те мишљење лекара о повезаности примењене мере и насталих повреда. Такође, све уочене повреде се фотографишу.

Извештаји о обављеним прегледима након примене мера принуде достављају се управнику и одлажу у здравствени картон лица над којим је примењена мера принуде.

Увидом у поједине извештаје утврђено је да се лекарски прегледи обављају у законом прописаним роковима, односно непосредно након примене мере, као и између дванаестог и двадесетчетвртог часа од примене мере.

Према наводима запослених, које су потврдила и осуђена лица са којима је НПМ обавио ненадзиране разговоре, командири се током лекарског прегледа налазе испред врата амбуланте.

У Заводу се води више евиденција о повредама и то: Протокол евидентирања задесно насталих повреда; Протокол евидентирања повреда на раду; Протокол евидентирања мера принуде; Протокол евидентирања самоповређивања; Протокол евидентирања повреда насталих при покушају самоубиства.

Све повреде се, осим у наведеним протоколима, евидентирају и у здравственом картону лица лишеног слободе. Увидом у насумично изабране здравствене картоне, уочено је да су уписани наводи лица о начину настанка повреда, повреде су детаљно описане у погледу локализације, величине, изгледа, броја и др, а наведено је и мишљење лекара о повезаности навода о начину настанка повреда и констатованих повреда.

Извештаји о повредама се сачињавају на стандардизованим обрасцима, све повреде се описују, учртавају у шему тела и фотографишу. Осим тога, лекар даје мишљење о повезаности навода лица о начину настанка повреда и констатованих повреда.

О свим уоченим повредама обавештава се управник достављањем копије напред наведеног извештаја. Фотографије се чувају у електронској форми.

НПМ похваљује описано поступање Службе за здравствену заштиту као пример добре праксе у поступању, јер на овакав начин служба за здравствену заштиту даје изузетан допринос у борби против злостављања лица лишених слободе.

2.6. НАВОДИ О ЗЛОСТАВЉАЊУ

НПМ је примио неколико навода о неадекватном поступању припадника Службе за обезбеђење према лицима лишеним слободе. Према тим наводима, службеници обезбеђења у просторијама за издвајање које нису под видео надзором су лицима која ремете ред у Заводу задавали ударце рукама и ногама по глави и телу. Ови наводи нису могли бити потврђени прегледом медицинске документације, јер лица непосредно након тога нису вођена на лекарски преглед, те не постоје евидентирани повреде.

У време посете, у Одељењу појачаног надзора било је 15 лица у 6 спаваоница које се налазе у подруму Другог павиљона. Чланови тима НПМ ушли су у сваку од тих просторија и разговарали са лицима која се у њима налазе. Разговори су обављени и са 11 лица смештених у спаваонице на спрату Другог павиљона, у затвореном делу завода.

Пет лица је навело да су их командири шамарали пре више од месец дана у пар наврата у ћелијама у објекту Другог павиљона док су били на мери издвајања због ремећења реда у Заводу. Један од њих навео је да је тучен у два наврата, ујутру и увече, од стране командира из различитих смена чија имена не зна, ударцима шакама по лицу, песницама, као и батеријском лампом у стомак. Није се жалио никоме нити подносио притужбу управнику из страха од евентуалних последица пријављивања догађаја. Лекарски преглед није тражио, јер није имао видљиве повреде.

Друго лице је навело да је тучено у више наврата, шамарима и песницама, као и да га је један припадник Службе за обезбеђење шутнуо у ногу. Описао је да је тучен после лекарског прегледа који је тражио, да је након тога поново тражио да буде одведен код лекара, али му поновни преглед није омогућен, већ је добио шамар. Није подносио притужбу управнику. У медицинској документацији нема података о томе да се лице жалило лекару, нити су евидентирани било какве повреде на касније обављеном прегледу или приликом обиласка осуђених у одељењу појачаног надзора од стране лекара.

Иако ови наводи о злостављању нису могли бити потврђени, јер нису евидентиране евентуалне повреде, НПМ користи прилику да скрене пажњу на то да је забрана злостављања апсолутна и да је физички и психички интегритет неповредив. Из тог разлога, а имајући у виду примљене наводе, НПМ упућује следећу препоруку:

3.

ПРЕПОРУКА

Управник КПЗ Ниш ће запосленима упутити јасну поруку да је мучење и друго сурово, нехумано или понижавајуће поступање или кажњавање апсолутно забрањено и јасан став да ће у односу на такве акте постојати нулта толеранција.

Истовремено, у циљу заштите од евентуалне одмазде и застрашивања, НПМ користи прилику да укаже да према важећим прописима и стандардима давање информација Националном механизму за превенцију тортуре, било истинитих или неистинитих, не подлеже никаквим санкцијама ни другим негативним последицама.

4.

ПРЕПОРУКА

Управник КПЗ Ниш ће упутити јасну поруку запосленима да ниједно лице лишено слободе или запослени не смеју трпети било какве санкције или друге негативне последице због давања информација тиму НПМ, да овакво поступање неће бити толерисано и да ће бити предмет одговарајућих санкција.

РАЗЛОЗИ

Ниједан орган или службено лице не могу да наложе, примене, допусте или толеришу било коју санкцију против било ког лица или организације зато што су националном механизму за превенцију саопштили неку информацију, било истиниту или неистиниту, и ниједно такво лице или организација не смеју сносити неке друге консеквенце ни на који начин.¹⁸

Ниједан затвореник, запослени или било која друга особа не смеју трпети било какве санкције због давања информација независном телу за вршење надзора.¹⁹

Такође је неопходно уложити потребне напоре како би се осигурало да подносиоци притужби остану слободни од застрашивања и одмазде. С тим у вези, особље на свим нивоима требало би да добије јасну поруку да се било која претња, покушај спречавања притужби да дође до надлежних жалбених тела или застрашивање или одмазда неће бити толерисане и да ће бити предмет одговарајућих санкција.²⁰

¹⁸ Опциони протокол уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, чл. 21. ст. 1.

¹⁹ Европска затворска правила, прав. 93.3.

²⁰ Стандарди ЦПТ: Притужбени механизми, пар. 85.